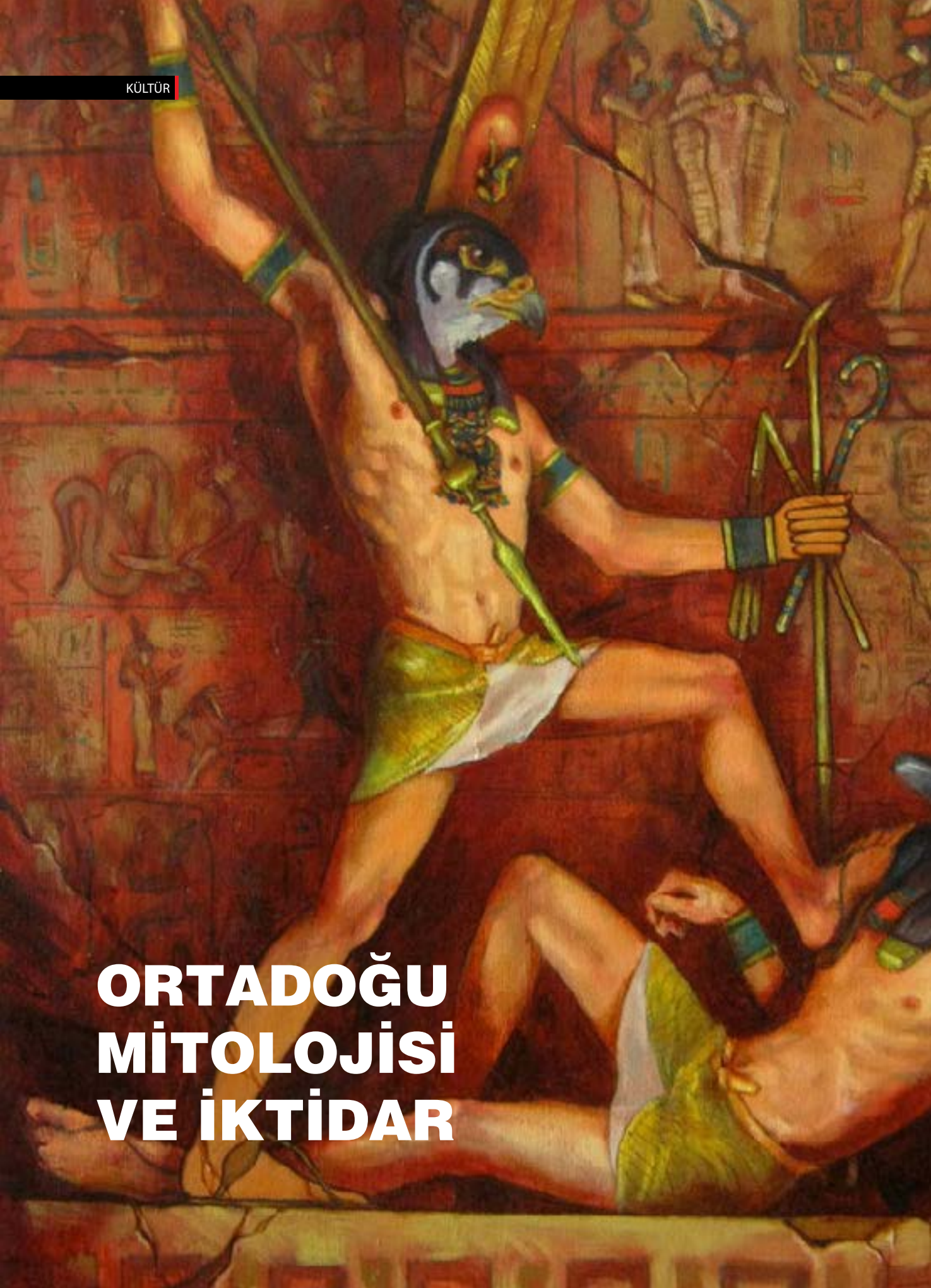

ORTADOĞU MITOLOJİSİ VE İKTİDAR

Mitolojinin Ortadoğu toplumlarında fantastik bir eğlence olmanın ötesine geçtiğini öne sürmek icap eder. Aslında, batının doğuyu keşfedip araştırmalarda bulunması, bizi İslamiyet öncesi Ortadoğu'ya ait bilgilerle buluşturmak gibi mucizevi bir sonucu olsa da mitoloji, egzotik hikayeler ve fantastik ön yargıları da ortaya çıkartmıştır.

Burak Bilgehan ÖZPEK

Ortadoğu'nun ilk insanları, birbirlerinden habersiz iki büyük nehir çevresinde hayatta kalma mücadelesi veriyorlardı. Bir kısmı, Nil nehrinin çevresinde, bir kısmı da Fırat ve Dicle nehirlerinin etrafında yerleşik hayata geçmişti. Artık hayatta kalmak için doğa ile giriştikleri çetin savaşın, toplu halde çıkılan avların ve göç ederken tesadüfi olarak zehirsiz besinlere rastlamayı ummanın sonuna gelinmişti. Zira, yerleşik olmak onlara daha istikrarlı bir hayatta kalma durumu vadeliyordu. Mağaralar yerini derme çatma evlere bırakmıştı. Zehirli otlarla dolu vahşi tabiat ıslah edilmiş tarlalara, ağızlarından salyalar akarak gördükleri insanlara saldıran yırtıcılar ise bu otlar sayesinde koşullanmış ve evcilleştirilmiş besi hayvanlarına dönüşmüştü. Maslow'un meşhur piramidinin ilk basamakları yavaş yavaş tırmanılıyordu. Ve bugün sahip olduğumuz medeniyetin ilk tohumları milattan önce on bin yılı civarlarında atılmaya başlanmıştı.

İnsanların yerleşik hayata geçmelerinin sadece maddi bir refah artışı gibi bir karşılığı olmadı. Bu değişim, onların birbirleriyle olan ilişkilerini de etkiledi. Sahip olduğumuz birçok sosyal yapı, yerleşik hayata geçilmesiyle inşa edildi. Bu yapılar, genlerimizde taşımadığımız ve bir sonraki nesle aktaramadığımız, ama içinde yaşadığımız dünyanın dayattığı olgular sayesinde ortaya çıktı. Evlilik, dürüstlük, arkadaşlık, milliyetçilik, din ve bunun gibi bir çok kavram zaman içerisinde inşa

edildi ve insanların birbirleriyle olan ilişkilerini şekillendiren olgular haline geldi. Bu kavramlar, insanların tecrübelerinin bir yansımasıydı. Bu inşa sürecinin bir sebebi ve bir sonucu vardı.

Ne var ki, hepimizin birlikte yaşadığı bu kavramlara atfedilen rasyonalite, Ortadoğu toplumlarının icat ettiği ve kerameti kendinden menkul mitolojik hikayelerin varlığıyla sarsılabilir. Zira, bu hikayelerde doğanın sınırlarını aşan olayları, gerçekleşmesi imkansız tesadüfleri, var olmayan yaratıkları, insanın fiziksel gücünün ötesinde gerçekleşen kahramanlıkları, göklerin ötesinde, dağların ardında ve denizlerin dibinde yaşayan tanrıları aklın ve ihtiyaçların ürettiğine inanmak oldukça güç. Öyleyse, mitolojinin Ortadoğu toplumlarında fantastik bir eğlence olmanın ötesine geçtiğini öne sürmek icap eder. Aslında, batının doğuyu keşfedip araştırmalarda bulunması, bizi İslamiyet öncesi Ortadoğu'ya ait bilgilerle buluşturmak gibi mucizevi bir sonucu olsa da mitoloji, egzotik hikayeler ve fantastik ön yargıları da ortaya çıkartmıştır. Lewis'in Alamut kitabında anlattığı gibi Hassan Sabbah ve Haşhaşilere ait bilgilerin bir çoğu, hayal gücünün birer ürünüdür. Bu hayal gücü ve Ortadoğu'yu karikatürize etme eğilimi, mitolojik hikayelerin de inşa edilmiş diğer kavramlar gibi bir nedeni ve sonucu olduğu, hepsinden öte bir amaç doğrultusunda üretildiği gerçeğini perdelemiş olabilir mi?

Son Babil Kralı Nabonidus'un halkından destek görmek için kendisinden 18 yüzyıl önce son bulmuş Ay Tanrısı'na kendi kızını yüksek rahibe olarak eş atama ritüelini geri getirmesi, mitolojinin iktidar ile olan ilişkisini de gözler önüne sermektedir.

Masal mı Mit mi?

H. G. Wells, "Kısa Dünya Tarihi" kitabında ilk insan grupları üzerinde ziyadesiyle durmuş ve onların fiziksel olarak günümüz insanına benzeseler de, zihinsel olarak bir çocuğu andırdığını iddia etmiştir. Keza, küçük bir çocuğun zihni karmakarışıktır. Hayal ile gerçek, rüya ile bilinç iç içe geçmiştir. Ve ilk insanlar yorgun düşüp uyudukları zaman gördükleri rüyaların veya içleri geçtiği zaman kendilerini kaptırdıkları hayallerin de somut bir düzlemde var olduğuna inanıyorlar, bunları yaşadıkları hayatın bir parçası olarak görüyorlardı. Zaman içerisinde bu dünyalar birbirine karışıyor ve ortaya, günümüzde sadece küçük çocukların hayal güçlerinde kendine yer bulabilen ve yine sadece küçük çocukların inanabileceği bir zihin çıkıyordu.

Ne var ki, Wells'in bu görüşleri mitolojinin kendisine has fantastik öğelerinin ortaya çıkışına bir meşruluk getirebilir, ama mitolojik kurgunun ortaya çıkışını açıklamaya yetmeyebilir. Zira, eğer ilk insan gruplarının zihni küçük bir çocuk gibiyse, olayları bir neden-sonuç ilişkisi içinde örmek ve mitolojik kahramanlara temsil etmeleri için iyi, kötü, cesur, korkak, zalim veya müşfik gibi sıfatlar atfetmek belirli bir zihinsel olgunluğu gerektirmez mi? Diğer bir ifadeyle, bu kavramları bulan, bunları karakterlerle bütünleştiren ve bu karakterlerin birbirleriyle karmaşık bir olay örgüsü içinde muhatap olmasını sağlayan zihin, somut ile soyutu,

gerçek ile rüyayı da ayırt etme yeteneğine sahip olmalı.

Cook bu soruya cevap verirken, göçebelikten yerleşikliğe geçerken edinilen eşya biriktirme alışkanlığının altını çizer. Göçebelerin yanlarında kendilerine yük olacak eşyalardan çabucak kurtulduklarını, yerleşiklerin ise bu eşyaları sakladıklarını iddia eder. Bu saklama eylemi, genetik dışında aktarılan mirasın, yani kültürün önemli bir işareti olmuştur. Kültür birikir, artar ve çoğalır. Özellikle yazının icadından önce insanların geçmişe dair meraklarını gidermenin tek yolu, ortak bir hafıza oluşturmak ve bu hafızayı canlı tutabilecek eşyalar ve sembollerini saklamak olabilir. Bu sembolere yüklenen anlamlar, ortak hafızanın sözlü olarak kuşaktan kuşağa geçişini kolaylaştırır.

Cook, bu noktada tarihin yeniden inşa edilebilecek dinamik bir olgu olduğu ve onu yeniden üretmenin iktidara hizmet edebileceği konusuna dikkat çeker. Ve bunu yaparken Mısır'da milattan önce 7. yüzyılda başlayan "arkaizm" akımına dikkat çeker. Cook'a göre artık nesnelere, tapınaklar, mezar taşları ve bilinmeyen geçmişini hatırlatan her ne varsa devletin ve siyasi otoritenin kontrolindedir. Üstelik meşruiyet sorunu yaşayan bir devlet başkanı bu yapıların temsil ettiği değerleri, anlattığı hikayeleri yorumlama otoritesidir aynı zamanda. Son Babil Kralı Nabonidus'un halkından destek görmek için kendisinden 18 yüzyıl önce son bulmuş Ay Tanrısı'na kendi ki-

zını yüksek rahibe olarak eş atama ritüelini geri getirmesi, mitolojinin iktidar ile olan ilişkisini de gözler önüne sermektedir.

Benzer bir ilişkiyi Mısır'da da görmek mümkündür. Tanrı Osiris'e verilen tüm dünyayı yönetme yetkisi, kardeşi Set tarafından kiskanılmıştır. Set, Osiris'e bir komplo kurar ve onu Nil Nehri'nde boğarak öldürür. Osiris'in karısı (ve aynı zamanda kardeşi) İsis yetiştir ve Osiris'i tekrar hayata döndürmeyi başarır. Fakat Osiris'in ancak İsis'i döleyecek kadar enerjisi kalmıştır ve bunu yaptıktan sonra ölür, yer altının kralı olmaya devam eder (Mısırlılar yer altında başka bir dünyada ölmüş olanların yaşama-yı sürdürdüklerine inanıyorlardı). Çocukları doğar ve yaşayanların kralı olur. İsmi Horus'tur. Ay, güneş

ve yıldızların da üstündedir. Horus, gece ve gündüz kaybolmayan bir kral olarak yaşayanları yönetir. Hanedanlar dönemi Mısır'ında bu hikaye, Firavunların iktidarı için önemli bir meşruiyet aracı olmuştur. Artık her Firavun, iktidarı sırasında Horus'un, öldükten sonra ise Osiris'in vücut bulmuş haline geliyordu. Dolayısıyla, yeni kral sadece eski kralın oğlu değil, Horus'un da ta kendisiydi. Susan Wise Bauer, hikayenin burada bitmediğini, tanrılar arasındaki mücadelenin, Kuzey ve Güney Mısır arasındaki savaşı da etkilediği görüşünü dile getirir. Ona göre, Kuzey Mısır halkı, Set'in hakkının yendiğine ve dünyayı onun yönetmesi gerektiğine inanırken, Güney Mısır halkı Horus için benzer şeyleri düşünmektedir. Milattan önce 3000 yılları civarında Mısır'daki iç savaşın beslendiği mitolojik imgelerin sonuçta siyasal

iktidarı kimin daha çok hak ettiği üzerinde yapılan bir tartışmaya alet edilmesi ise şaşırtıcı değildir. Zira, benzer tartışmalar, mitolojik kahramanlar ve temsil ettikleri değerler üzerinde olmasa bile günümüz Mısır'ında halen devam etmiyor mu? Set'in yerine Sisi'yi, Horus'un yerine Mursi'yi koyarak belki de tam tersini yaparak tekrar düşünmekte fayda var.

Bir Mitolojiye İhtiyacımız Var mı?

Modern siyaset biliminden, semboller ve onların temsil ettikleri değerlerin birbirleriyle giriştiği soyut ve destansı güç mücadelesinden dersler çıkartmasını elbette ki bekleyemeyiz. Ne var ki, önerdiğimiz kuramların ve hipotezlerin Ortadoğu ile buluştuğu zaman yanlışlanması, bizleri bu coğrafyayı açıklamaktan vazgeçirirse ve

yeniden geleneksel metotlara dönmeye zorlarsa, yani yöntemimiz açıklamaktan anlamaya evrilirse, mitolojik metinler Ortadoğu toplumlarını anlamamıza yardımcı olabilir. Zira, güncel Ortadoğu politikalarını anlamaya çalışan bir entelektüel, Sümer devletlerinden Uruk'un despot kralı Gilgamiş'in gücünün sarhoşluğuyla halkına yaptığı zulmü okumalı, ve halkının ona söylediği şu cümleleri de bir köşeye not etmeli:

Gilgamiş keyfi için savaş çağrısı yapıyor

Küstahlığı sınır tanımıyor,

Ne gece ne de gündüz

Bir kralın halkının çobanı olması gerekirken

Oğulları babalarından ayırıyor ○

Yrd. Doç. Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi